

Ik zit in een koffietentje, want ik ben een beetje vroeg voor een afspraak om de hoek. Op straat was het me niet opgevallen, maar nu ik rustig zit en door het raam naar buiten kijk, zie ik ze opeens. Bellen. Bellenblaasbellen. Ik kan niet zien waar ze vandaan komen. Nu ik langer kijk, zie ik er steeds meer. Ergens zal wel een machine staan. De wind blaast ze door de straat. Sommige heel hoog in de lucht, sommige vlak over de grond. Het is grappig om te zien hoeveel mensen ze in het geheel niet lijken op te merken. Hondjes trekken aan hun riemen om achter de bellen aan te rennen, terwijl hun baasjes hen al telefonierend achter zich aan sleuren. Een jongetje springt omhoog om er een te vangen, terwijl zijn moeder op de volgende straathoek verbaasd omkijkt waar hij blijft. Een oudere dame gaat midden op de stoep op het stoeltje van haar rollator zitten om eens rustig om zich heen te kijken waar ze nou vandaan komen. Ik was net begonnen aan het boek *Over vrijheid* van Timothy Snyder en zit te lezen in het hoofdstuk over onvoorspelbaarheid. De bellen drijven voorbij als kleurrijke illustraties van het hoofdstuk. Kleine, onvoorspelbare avonturen van schoonheid en speelsheid voor wie de tijd heeft om ze op te merken.

Over onvoorspelbaarheid betoogt Snyder kort gezegd dat mensen of systemen die macht over anderen willen uitoefenen erbij gebaat zijn dat we steeds meer op elkaar lijken. Dezelfde dingen willen. Dezelfde dingen vrezen. Minder diversiteit. Minder creativiteit. Minder buiten de lijntjes en tegen het zere been. Als mensen voorspelbaarder worden, dan kun je inspringen op hun angsten en verlangens en hen vervolgens manipuleren. Tenzij het ons lukt om ons daaraan te onttrekken natuurlijk. Ik las het en hoorde de wind waaien die we in zoveel bijbelverhalen terugvinden. De wind, de adem die beeld is voor wat ons mensen *mensen* maakt: creatieve, eigenzinnige, verantwoordelijke, verschillende mensen. Onvoorspelbaarheid gaat over verbeelding en over iets nieuws beginnen. *‘We kunnen niet neutraal zijn: ofwel we maken de wereld om ons heen doodser, ofwel we maken hem levendiger’* (p.108), schrijft Snyder. Het zet me aan het denken. Hoe ‘voorspelbaar’ leef ik zelf eigenlijk? En hoe voed ik mijn kinderen op tot onvoorspelbare individuen? Hoe help ik hen om authentieke, verantwoordelijke mensen te worden? Hoe leer ik ze om eigen afwegingen te maken? Om te durven afwijken. *‘We krijgen te horen, schrijft Snyder in zijn inleiding, dat we ‘vrij worden geboren: klopt niet. We worden krijsend geboren, aan een navelstreng [...]. De vraag of we vrij zullen worden hangt af van de daden van anderen, van de structuren die deze daden mogelijk maken, van de waarden die aan deze waarden ten grondslag liggen – en dan pas van het sprankje spontaniteit en de moed waarmee we onze eigen keuzes maken’* (p.15). We moeten het dus leren – vrijheid. En we kunnen het alleen samen maken.

Vandaag lazen we twee spectaculaire teksten. Op en top theater. Het eerste is een gedeelte uit het bijbelboek Exodus over een volk dat wegvlocht uit slavernij, de woestijn in. Een paar weken later staan ze onderaan een berg. De berg waar hun leider, Mozes, ooit een doornstruik had zien branden en een stem uit het vuur had gehoord. Die stem had hem gestuurd naar een slavenvolk in nood. Mozes moest hen ervan overtuigen dat ze vrij zouden kunnen zijn. Dat ze zich niet neer hoefden leggen bij hun lot. Op een zeker moment weten ze inderdaad te ontsnappen, de woestijn in. Maar dan? Onder aan de berg klinkt opnieuw die stem. Het is een verhaal waarvoor de schrijver alle dramatische middelen uit de kast heeft getrokken: donderslagen, bliksemflitsen, vuur en rook, een aardbeving. Het is dan ook een scharnierpunt in het verhaal: immers, die Naam uit het vuur nodigt Mozes uit om naar boven te komen en daar ontvangt hij de ‘tien woorden’. Nou ja, het zijn meer dan tien woorden, maar zo noemen we ze altijd. Tien leefregels. Tien aanwijzingen om aan het volk – en zo aan ons – te leren wat vrijheid eigenlijk is, wat ervoor nodig is. Gelukkig bieden ze geen kant-en-klare antwoorden, al hebben we daar vandaag nog zoveel behoefte aan. En al proberen nog zoveel mensen deze woorden en verhalen plat te slaan tot eenvoudige oneliners. Het zijn meer

richtingaanwijzers waarmee we onderweg moeten. Waar wijzen ze naar toe? Nou, bijvoorbeeld naar solidariteit – de erkenning dat iedereen recht heeft op vrijheid. Als we niet in de eerste plaats de vrijheid borgen van wie in onze samenleving zwakker staan, zullen we onherroepelijk afglijden naar een samenleving waar alleen machtige mensen vrij kunnen zijn. Bijvoorbeeld omdat zij hun vrijheid kunnen kopen bij een president die gratie verleent aan wie hem met geld of geweld gesteund hebben.

Lichtwoorden, ooit ontvangen maar van wie? dichtte Huub Oosterhuis over die woorden. Goeie vraag. Van wie? Want ‘vrijheid’ is een belofte die ons bekend voorkomt. Er zijn nogal wat mensen die vandaag beloven om ons te bevrijden. Van de regelzucht van overheden. Van *fake news* en pseudowetenschap. Van massa-immigratie of de gevaren van de islam. Onder de noemer ‘vrijheid’ vallen ze de pijlers onder onze rechtsstaat aan en ondergraven onze solidariteit met wie anders en onvoorspelbaar is. Dus altijd vragen! Wie is het die ons vrijheid belooft en vooral ook: met welk doel? Want vrijheid, onderstreept ook Snyder door zijn hele boek heen, is niet alleen de afwezigheid van het kwaad, het wegnemen van belemmeringen. Het is ook – en misschien wel vooral – de aanwezigheid van het goede. Het is niet alleen dat de bommen niet langer vallen. Het is ook – en misschien wel vooral – dat er een speeltuin is waar je bellen kunt blazen. En een school en een ziekenhuis. Een toekomst waarin je je leven zelf vorm te kunnen geven. Waarin je durft te dromen.

In zijn hoofdstuk over onvoorspelbaarheid fulmineert Snyder ook hartgrondig tegen sociale media en kunstmatige intelligentie. Tegen de algoritmes die op basis van alle data die wij aan ze geven steeds beter ‘weten’ hoe wij ons gedragen en waar wij op aanslaan. Hoe je ons boos maakt of bang. Welke dingen ons verleiden. *Onze schermen zoeken naar onze meest waarschijnlijke vormen, om die vervolgens te verfijnen en te versterken. Sociale media maken ons voorspelbaarder dan we zouden hoeven zijn en daarmee makkelijker te overheersen* (p.110). Natuurlijk biedt technologie ook kansen om haar voor iets goeds te gebruiken, onderkent hij. Maar op dit moment beschermen we onszelf onvoldoende tegen de mensen die deze technologie misbruiken. Om verkiezingen te beïnvloeden en referenda. Om ons spullen aan te smeren die we niet nodig hebben. Om ons te bevestigen in ons eigen gelijk en om vervolgens ons inlevingsvermogen in anderen te ondergraven. Zolang we de ontwikkeling van deze technologie niet begrenzen, hollen ze onze vrijheid uit en volgens een heel aantal experts ook de fysieke en mentale gezondheid van onze kinderen. Achter onze schermen worden we steeds minder een gemeenschap en ook dat, waarschuwt Snyder, is handig voor wie macht wil uitoefenen. Immers, mensen die onderdeel zijn van een gemeenschap zijn weerbaarder dan enkelingen. Gemeenschap. Hoe richten we onze samenleving zo in dat we bij wijze van spreken weer één lichaam worden.

Vandaag lezen we ook uit het bijbelboek Ezechiël. Een ander stormachtig verhaal, over een onvoorspelbare profeet met buitenissige visioenen. Ezechiël beschrijft hoe de wind hem optilt en neerzet in een vallei vol beenderen. Kurkdroog – ze liggen er blijkbaar al even. JHWH stelt hem een retorische vraag: zit hier nog leven in? Nee, natuurlijk. Toch moet Ezechiël het woord richten tot deze beenderen, een hele vallei vol. *Tough crowd*, zou je met een knipoog kunnen zeggen. Maar als Ezechiël profeteert hoe ze adem ingeblazen zullen krijgen, verzamelen de beenderen zich tot lichamen, en ze krijgen pezen, vlees en huid. Alleen, dan zijn het alleen nog maar *lichamen*. Pas wanneer Ezechiël de wind aanroept, de adem, de geest van die naam uit het vuur – dan wordt die enorme menigte lichamen op hun voeten gezet. Zoals in het bijbelboek Genesis JHWH de mens adem in zijn neus blaast. Dat is in dit verhaal blijkbaar *mens* worden: op je voeten gezet. In de ruimte. Zodat je kunt rechtop staan. En gaan naar iemand toe.

Dit verhaal is niet opgeschreven om uit te leggen hoe wij mensen na onze dood ooit een nieuw lichaam krijgen, al is het wel zo gelezen. Het is een metafoor – opgeschreven toen het volk in ballingschap leefde. Wij zijn als die botten, zegt de schrijver: helemaal uiteengeslagen, uit ons verband gerukt. En dat duurt al heel lang. Zo lang dat het hopeloos lijkt. Maar de geest van dat

verhaal over vrijheid kán ons weer bijeen blazen tot een nieuw lichaam. *Vrijheid*, schrijft Timothy Snyder, *begint met de erkenning van het verschil tussen 'is' en 'zou moeten'.* *Vrije mensen opereren in de ruimte daartussen, in een grensgebied van onvoorspelbaarheid (p.310).*

Maak ons tot uw gemeente, zongen we. Misschien kunnen wij ook wel bijeen geblazen worden. Zonder romantisch te willen doen over touwtjes en brievenbussen ervaren veel mensen dat we niet alleen iets wonnen maar ook iets verloren toen we meer voor onszelf gingen leven en er langzaam steeds minder gemeenschappen overbleven waar mensen zich over elkaar ontfermen. Zonder 'ons', geen wij – is de titel van een documentaire die ik deze week zag op televisie over sociale netwerken en burgerparticipatie. In de hoofdrol de Amerikaanse academicus Robert Putnam van het boek *Bowling Alone*. Hij laat overtuigend zien hoe funest het is voor een democratie als sociale netwerken en burgerparticipatie afkalven. Solidariteit – Snyder wijdt er een heel hoofdstuk aan. Met de woorden van Ezechiël: we moeten weer een lichaam worden. Solidair met al die verschillende lichaamsdelen die ons lichaam levend en dynamisch en onvoorspelbaar en dus spannend en ingewikkeld maken. Dat vraagt iets van ons als individu. Maar het betekent ook, misschien wel vooral, iets voor hoe we onze samenleving inrichten. Wat weerhoudt ons ervan om meer naar elkaar om te kijken? Zijn we te druk – speelt dat een rol? Hoe organiseren we onze arbeidsmarkt dan zo dat vrouwen én mannen óók ruimte hebben om te zorgen voor onze kinderen, ouders, burens? Kennen we elkaar niet meer – is dat het? Hoe richten we onze steden dan zo in dat we elkaar weer makkelijker tegenkomen? Hoe repareren we structurele weeffouten? En welke denkfouten over wat is en wat zou moeten zijn hebben we gemaakt en doorgegeven?

Veel te laat kreeg ik door waar ik het zoeken moest, schreef kerkvader Augustinus in zijn belijdenissen, rond het jaar 400 van onze jaartelling. Huub Oosterhuis maakte er een lied van. *Ik liep verloren*, schrijft hij. Maar gelukkig riep iemand me. Schreeuwde iets onontkoombars. Het brak door alles heen. *En nu brand ik lichtelaar naar jou toe*. Mooi beeld, vind ik. We branden naar iets toe. Ergens zijn we aangestoken door een verhaal dat ons niet meer loslaat. Hoe het verder moet met dat verhaal, dat weten we niet precies. Maar we hongeren, dorsten naar het visioen dat erin besloten ligt. We branden ernaartoe. Soms verbranden we ons, moeten we op de blaren zitten. Een andere keer is het vuur bijna gedoofd en geloven we er amper nog in. Laat dit dan een plek zijn waar we elkaar kunnen aansteken. En is dat vuur alleen iets voor jonge mensen? Tuurlijk niet. Denk aan Stéphane Hessel, die op zijn drieënnegentigste het vlammeende betoog schreef waar we vorige week uit lazen. *Old age should burn and rave at the close of day*, schreef Dylan Thomas. *Rage, rage against the dying of the light*.

*De ouderdam moet laaien en brullen
aan het einde van de dag.
Raas, raas tegen het sterven van het licht.*

Voor oud én jong hoop ik dat het zo mag zijn.